

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Pastoralteologi som hermeneutik, pedagogik och formation

Vikström, Björn

Published in:
Svensk pastoraltidskrift

Published: 01/06/2023

Document Version
Accepted author manuscript

Document License
All rights reserved

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Vikström, B. (2023). Pastoralteologi som hermeneutik, pedagogik och formation. *Svensk pastoraltidskrift*, Årgång 65/2023 (Nr 11), 5-10. <https://pastoraltidskrift.se/pastoralteologi-som-hermeneutik-pedagogik-och-formation/>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Pastoralteologi som hermeneutik, pedagogik och formation

Den här artikeln bygger på den ensamutredning av prästutbildningen som jag utförde för Svenska kyrkans räkning åren 2021-2022.¹ Jag fokuserar främst på hur man inom denna utbildning med hjälp av begreppet pastoralteologi har försökt överbrygga glappet mellan teori och praktik, och belyser och fördjupar denna diskussion med hjälp av bidrag från pedagogisk forskning.

Bakgrunden till ensamutredningen

Prästutbildningens uppbyggnad, innehåll och målsättningar torde höra till de oftast och mest grundligt utredda frågorna i Svenska kyrkan. Som en röd tråd genom dessa utredningar från 1940-talet framåt löper en oro över att klyftan mellan de akademiska studierna och de praktiska färdigheterna är för stor, att prästernas utbildning inte beaktar att kyrkans verksamhetsförutsättningar har förändrats, samt att prästerna inte får tillräckligt stöd i sin andliga fördjupning och inte är stadigt förankrade i Svenska kyrkans tro och liv.²

När man jämför utbildningsvägen för präster i Svenska kyrkan med motsvarande lösningar i de nordiska syskonkyrkorna kan man konstatera att Svenska kyrkan tar ett betydligt större helhetsansvar för de blivande prästernas formation till ämbetet. Till en del är denna utveckling påtvingad, eftersom det svenska Högskoleverket har markerat att pastoralteologisk utbildning är alltför konfessionell för att kunna ingå i högskolestudierna.³

Utbildningen av präster för Svenska kyrkan präglas av att såväl stiftet som SKUI bär ansvar för att studenterna skall få lära sig hantverket genom praktik och verksamhetsförlagd utbildning. Till styrkorna i denna modell hör att de blivande prästerna samtidigt får en starkare förankring i Svenska kyrkans församlingar, vilket är viktigt då många blivande präster har en ganska tunn koppling till kyrkan. En annan styrka i modellen är att studenterna även får stöd för sin personliga mognad och andliga fördjupning.

Den senaste utbildningsreformen, år 2014, medförde att pastoralinstituten lades ned och ersattes av Svenska kyrkans utbildningsinstitut (SKUI). Utbildningen inkluderar numera även blivande diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker. Från det att SKUI startade i sin nuvarande form har det gjorts regelbundna kurs- och programutvärderingar med studerande

¹ Slutrapporten 'Vi måste nötas mot varandra.' *Utredning av Svenska kyrkans prästutbildning* publicerades i december 2022.

² Den som vill fördjupa sig i dessa tidigare utredningar hänvisas till Kristin Molanders artikel "Utredningar om prästutbildningen i Svenska kyrkan 1944-1978".

³ Rubenson & Lockneus 2021, 30.

som har gått utbildningarna. Därutöver har två mer omfattande utvärderingar genomförts: en av Ramboll Management Consulting (2019) och en av kyrkokansliets enhet för forskning och analys (2020).⁴

Den skarpa kritik mot utbildningen som framfördes i synnerhet av tidigare studerande på prästprogrammet ledde till att kyrkostyrelsen i juni 2021 fattade ett beslut om att genomföra en ensamutredning av prästutbildningen inom Svenska kyrkan, med uppgiften att på basen av tidigare undersökningar och övrigt aktuellt material lämna in konkreta förslag om hur prästutbildningen kunde utvecklas. Till min uppgift som utredare hörde att utforma förslag på en reviderad, alternativt ny, utbildningsplan för prästprogrammet.

Vad är pastoralteologi?

SKUI har i likhet med sina föregångare pastoralinstitutet som uppgift att förmedla pastoralteologisk utbildning, men det är inte helt klart vad som egentligen avses med den termen i prästutbildningen, vilket även har påtalats av bl.a. Marie Rosenius samt Karin Rubenson och Elin Lockneus.⁵ Så länge utbildningen enbart riktade sig till blivande präster kunde pastoralteologi beskrivas som praktisk tillämpning av akademiska teologiska studier. Då utbildningen emellertid nu riktas även till diakoner, kyrkomusiker och församlingspedagoger, med mycket litet teologiska studier från tidigare, är innehållet i begreppet pastoralteologi högst oklart. Motiveringen som har framförts, att församlingen kan betraktas som ett pastoralt område, säger ingenting om utbildningens innehåll.

Problemet är inte ambitionen att inom pastoralteologin binda samman teori och praktik. Aktuell pedagogisk forskning stöder den utbildningsmodell som har vuxit fram inom Svenska kyrkan, där teoretisk undervisning varvas med praktik i församlingar. Pilotutbildningen som ordnades av SKUI under 2022 var ett försök att ytterligare utöka den undervisning som sker på fältet. Kritiken mot den nuvarande prästutbildningen sätter emellertid fingret på att studenterna uppenbarligen inte i tillräcklig utsträckning stöds i att bygga broar mellan de teoretiska akademiska studierna, utbildningen vid SKUI och det praktiska församllingslivet.

En tredelad målsättning

Wolff-Michael Roth, en kanadensisk forskare i pedagogik, konstaterar på basen av jämförande studier inom olika discipliner att det finns en klyfta mellan det som lärs ut vid

⁴ *Utvärdering av Svenska kyrkans utbildningsinstitut respektive Utvärdering av profilutbildningarna vid SKUI 2014–2019.*

⁵ Rosenius 2016; Rubenson & Lockneus 2022.

utbildningsinstitutionerna och de kompetenser som behövs i yrkeslivet. Men å andra sidan har man kunnat identifiera "tyst" kunskap i arbetslivet, som hjälper de nyutexaminerade att uppöva de färdigheter, som de behöver för att bli kompetenta praktiker.⁶

En undersökning från 2019 riktad till alumner vid Institutionen för kommunikation och medier (KOM) vid Lunds universitet visar på liknande erfarenheter som vid SKUI. Även om många är nöjda med sin utbildning, påpekar flertalet att det uttryckligen är de praktiskt inriktade momenten som de har haft störst nytta av, och de önskar fler moment med tydlig yrkeslivsanknytning.⁷ I rapporten konstateras också att de som har varit en längre tid ute i arbetslivet uppskattar utbildningen mer än de nyutexaminerade.

Forskarna Gloria Dall'alba och Jörgen Sandberg gör en distinktion mellan tre dimensioner i en yrkesförberedande utbildning: kunskap, färdigheter, och utvecklandet av personligheten. De hävdar att den personlighetsdanande aspekten alltför ofta har negligerats.⁸ Motsvarande tredelade målsättning har präglat utbildningen vid SKUI, vilket antyder att prästutbildningen kanske sist och slutligen inte är så unik som man ofta framhåller. I mitt förslag till en reviderad utbildningsplan för prästutbildningen i Svenska kyrkan är målsättningarna explicit grupperade under rubrikerna Kunskap och förståelse, Färdighet och förmåga, samt Personlig utvecklig och andlig fördjupning.

Vilka förväntningar ställer denna tredelning på den pastoralteologiska utbildningen? Jag väljer att här formulera dem med hjälp av tre ledord: hermeneutik, pedagogik och formation. Det handlar emellertid inte om tre distinkta arbetsmetoder, utan om dimensioner som går in i varandra och stöder varandra.

Pastoralteologi är hermeneutik

Betoningen av att pastoralteologi är hermeneutik bottnar i en specifik föreställning om hur kunskapsförmedling går till. Hermeneutiken utgår från att produktion, förmedling, tolkning och tillämpning av texter ingår i ett historiskt sammanhang, som hålls levande genom att nya tolkningar ständigt formas i trohet mot traditionen och med lyhördhet för samtiden. Att beskriva pastoralteologin som ett element i denna historiska tradering gör det lättare att se dess roll som brygga mellan akademi och kyrka.

⁶ Roth 2010, 21.

⁷ Vikström 2019, 5.

⁸ Dall'alba & Sandberg 2010, 106.

Att studera teologi med tanke på att bli präst innebär att leva i flera traditioner samtidigt. Den akademiska traditionen har sina auktoriteter och klassiker, medan kyrkans tradition har delvis samma, delvis andra auktoriteter – och framför allt ett annat sätt att förhålla sig till traditionen och i synnerhet till Bibeln.

För att anspela på Samuel Huntingtons bok om civilisationernas kamp kunde man kalla mötet mellan akademisk och kyrklig teologi för "A Clash of Traditions". Den här konfrontationen mellan olika traditioner är inget att vara rädd för, och den är inte heller något som man skall försöka undvika. Målet är inte att vare sig akademisk eller kyrklig teologi skall behöva underordna sig den andra. Däremot behöver studenterna hjälp med att få dem att mötas på ett fruktbart sätt, med tanke både på deras studier och på deras kommande uppgift som församlingens teologer.

Hermeneutiken utgår från att den som tolkar alltid redan står i en tradition. Utan förförståelse för det som texten talar om sker ingen horisontsammansmältning. De här gäller i akademiska sammanhang, men det blir ännu tydligare i en kyrklig kontext. Det finns förstås en risk att vi enbart projicerar våra förutfattade meningar på texten, eller att vi tvärtom okritiskt och ohistoriskt anpassar oss efter textens sanningsanspråk. Därför behövs en engagerad tolkningsdiskussion i gemenskapen, där olika tolkningar och deras bakomliggande motiveringar identifieras, motiveras och bedöms. Det är detta tidvis slitsamma och konfliktfyllda teologiska tolkningsarbete som de blivande prästerna behöver förberedas för.

Målsättningen behöver vara att värdesätta prästernas teologiska kunnande, men inte enligt principen "jag har en kunskap som ingen annan har", utan snarare "jag har en kunskap som alla i församlingen kan ha glädje av". Teologisk bildning behöver inte leda till en smal intellektualism, om man håller i minnet att teologisk reflektion ända från den tidiga kyrkans tid har varit intimt sammanvävd med diakoni, enskild andakt och ett gemensamt gudstjänstliv. Den teologiska reflektionen är alltså inget särintresse för prästerna, utan ett led i det gemensamma forandet av församlingens identitet och i förverkligandet av dess grunduppgifter. Teologin behöver födas fram i församlingen och omformas genom ett kontinuerligt delande av tro och liv.

En annan aspekt av pastoralteologins brobyggande uppgift är att föra samman den gemensamma kristna troserfarenheten med individens egen arbets-, livs- och troserfarenhet. Wolff-Michael Roth ger en viktig roll åt erfarenheten i yrkesutbildningen, såväl den erfarenhet som studenterna har med sig från tidigare, som den erfarenhet som finns ackumulerad i den praktik, där studenterna lär sig färdigheterna i yrket.

Det här aktualiserar en kritik som förts fram mot utbildningen vid SKUI, nämligen att lärarna inte i tillräcklig utsträckning knyter an till studerandenas tidigare livs- och yrkeserfarenheter. I en situation då allt fler blivande präster (liksom diakoner, kyrkomusiker och församlingspedagoger) har en tidigare yrkeskarriär bakom sig, är denna dimension särdeles viktig. Ambitionen behöver vara att den yrkesförberedande utbildningen skulle kunna ses som en fortsättning på den livslånga lärandeprocess, som de olika studenterna är inne i – och inte som något helt nytt och fristående.

Pastoralteologi är pedagogik

Utredningarna visar att de blivande prästerna är starkt motiverade att lära sig det praktiska hantverket. Det här är också den del av studierna vid SKUI som i allmänhet får gott betyg i enkäterna, till exempel gällande gudstjänstfirande och själavård. Erfarenheterna från församlingspraktiken och den verksamhetsförlagda utbildningen är likaså i allmänhet positiva. Den kritik som framförs gäller främst att studerande i allt för hög grad förutsätts observera och analysera, och inte delta och göra. Här kunde prästutbildningen i Svenska kyrkan ta modell av motsvarande utbildning i Norska kyrkan, där studenterna ges betydligt större frihet att öva sig i prästens arbetsuppgifter.

Wolff-Michael Roth understryker att det finns moment som man bara kan lära sig i praktiken, och inte från föreläsningar eller kurslitteratur, och han ställer frågan: Varför inte ta steget fullt ut och flytta all yrkesförberedande utbildning från institutioner till arbetslivet?⁹ Roths provokation kan verka tillspetsad, men liknande förslag om att prästutbildningen skulle flyttas från SKUI ut till stiftet och församlingarna framfördes under utredningens gång av enstaka röster bland biskoparna och stiftsrekryterarna.

Roth bemöter dock själv sitt framkastade förslag. En ensidigt praxisorienterad utbildning leder visserligen till att studenterna snabbare lär sig hantverket, men de förstår nödvändigtvis inte varför man gör på ett visst sätt, och de är inte heller förberedda på situationer där det inlärda handlings sättet av någon orsak inte längre fungerar. Endast genom en kombination av teoretiska och praktiska studier lär sig studenterna förstå motiveringarna för olika handlingsalternativ och vilka konsekvenser de kan leda till.¹⁰

Här aktualiseras en kritik som studenterna har fört fram mot utbildningen vid SKUI, nämligen att de inte i tillräcklig grad bereds tillfälle att lära sig och diskutera de teologiska

⁹ Roth 2010, 23, 34.

¹⁰ Roth 2010, 23, 35; Dall'alba & Sandberg 2010, 105.

motiveringarna bakom olika praxis till exempel i liturgin. Att lära sig hantverket borde inte inskränkas till att studenterna får reda på alla de olika sätt som ett moment kan utföras på, utan de behöver också lära sig de historiska och teologiska argumenten för de olika alternativen. Därigenom kan prästkandidaterna stödas i sin utveckling till reflekterande praktiker, med förmåga att låta teori och praxis ömsesidigt berika varandra.

Pastoralteologi är formation

Den tredje kategorin av målsättningar i utbildningsplanen kallas Personlig utvecklig och andlig fördjupning. Rent krasst handlar det från kyrkan perspektiv om vilken typ av präster som Svenska kyrkan behöver, men från studentens synvinkel kan detta ses som stöd för att växa som människa, kristen och präst. Undersökningarna som genomförts vid SKUI visar emellertid att vissa studerande kritiserar arbetspass där de förutsätts jobba med sin personlighet och dela med sig av sina erfarenheter, tankar och känslor. Formationsdelen av utbildningen vid SKUI är känslig i den bemärkelsen att momenten kan uppfattas som likriktande eller till och med som manipulation, ifall det inte finns ett ömsesidigt förtroende mellan lärare och studenter.

Dall'alba och Sandberg gör en poäng av att kunskap inte bara handlar om vad vi kan, utan också om vem vi är. När vi lär oss ett yrke förändras inte bara vårt vetande och våra färdigheter, utan lärandet förändrar oss som människor: vi blir lärare, präster, jurister eller någonting annat.¹¹ Den processen är emellertid aldrig fullbordad, eftersom både vi själva och vår arbetsmiljö ständigt förändras.

Dall'alba och Sandberg redogör för hur studenter på en juridisk utbildning utvecklade helt olika sätt att vara affärsjurist, beroende på vilka rollmodeller de mötte på sina praktikplatser. Ett annat exempel från deras forskning visar att läkarstuderande, som har gått samma läkarprogram, kan praktisera läkaryrket på väldigt olika sätt. Vissa studerande betonade läkarens auktoritet som medicinsk expert, och satte tyngdpunkten vid hur läkaren kan hjälpa patienten genom diagnos, behandling och medicinering. Andra läkarstuderande hade ett betydligt mer dialogiskt förhållningssätt. Dessa såg hälsoproblemen som en del av en människas livssituation som helhet, och de ville aktivera patienten att själv delta i diskussionerna om hur man skulle gå vidare.¹²

¹¹ Dall'alba & Sandberg 2010, 107-108.

¹² Dall'alba & Sandberg 2010, 110-112.

Dall'alba och Sandberg beskriver "läkarblivandet" som ett slags hermeneutisk process: läkarstuderandena tar över modeller och roller, men inte så att de anammar dessa okritiskt. FD Paul Strand hävdar att lärarstudenter under verksamhetsförlagd utbildning ibland är väldigt måna om att visa att de passar in i den partikulära kultur där praktiken sker. Här är det viktigt att praktikhandledare och mentorer uppmärksammar studenterna på att målet med utbildningen inte i första hand är att de skall lära sig anpassningsförmåga och lydnad. Istället behövs enligt Strand en kritisk och kreativ tillämpning av de redskap och resurser som praktikmiljön tillhandahåller. Bara så uppkommer en levande traditionsförmedling.¹³

Eftersom kulturen och attityderna i de olika praktikmiljöerna kan variera väldigt mycket, skulle det vara önskvärt att studerande under sina obligatoriska praktikperioder får bekanta sig med olika arbetsmiljöer. Det här aktualiserar en kritik som har riktats mot utbildningen vid SKUI, nämligen att den inte återspeglar Svenska kyrkan i hela dess bredd. Därför föreslår jag en precisering i utbildningsplanen: "Utbildningen ska spegla Svenska kyrkans tro och liv, inbegripet olika fromhetstraditioner, minoritetsgrupper och de olika verksamhetsförutsättningarna i städer och på landsbygden."¹⁴

Dall'alba och Sandberg lyfter fram en annan fördel med att studenter får erfarenhet av olika praktikmiljöer. Kännedom om olika arbetssätt ger studenterna redskap att kritiskt analysera olika praktikmiljöer och formulera visioner om vad man kunde göra annorlunda.¹⁵ Genom att prästkandidater under sina praktikperioder och den verksamhetsförlagda utbildningen får pröva på olika församlingsmiljöer, får de erfarenheter med vars hjälp de framöver kan utveckla praktiken i den församling där de arbetar.

Att betrakta pastoralteologi som en kombination av hermeneutik, pedagogik och formation ger ingen uttömmande beskrivning av utbildningens form och innehåll, men jag tror att det kunde vara en fruktbar väg till en fördjupad förståelse av dess brobyggande funktion.

Litteraturförteckning:

Dall'alba, Gloria & Sandberg, Jörgen: "Learning through and about Practice: A Lifeworld Perspective" in *Learning Through Practice : Models, Traditions, Orientations and Approaches*, edited by Stephen Billett, Springer Netherlands, 2010.

¹³ Strand 2022, 242-244; Dall'alba & Sandberg 2010, 108, 113.

¹⁴ Vikström 2022, 44.

¹⁵ Dall'alba & Sandberg 2010, 117.

Molander, Kristin: "Utredningar om prästutbildningen i Svenska kyrkan 1944-1978" *Prästutbildning i förändring. En utredning om Svenska kyrkans prästutbildning*. Tro & Tanke 2001:8. Svenska Kyrkans Forskningsråd 2001.

Roth, Wolff-Michael: "Learning in Praxis, Learning for Praxis" i *Learning Through Practice: Models, Traditions, Orientations and Approaches*, edited by Stephen Billett, Springer Netherlands, 2010.

Rosenius, Marie: "Prästutbildningen – legitimerade experter eller andliga ledare?" *Svensk Kyrkotidning* 2/2016.

Rubenson, Karin & Lockneus, Elin: "Praktisk och pastoral teologi i Svenska kyrkans prästutbildning." *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 97, 2021.

Strand, Paul: *En bra lektion är rätt mycket jazz. Villkor och förutsättningar för ämneslärarstudenters lärande av praktiska yrkeskunskaper i verksamhetsförlagd utbildning*. Lund Studies in Educational Sciences 18. Lund 2021.

Utvärdering av profilutbildningarna vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut 2014—2019. Enheten för forskning och analys. Andreas Sandberg, Marie Schött, Josephine Ganebo Skantz, Lena Sjöberg, 2020.

Utvärdering Svenska kyrkans utbildningsinstitut. Ramboll Management Consulting AB. Raija Addo, Sara Jonsson och Matilda Jonung, 2019.

Vikström, Axel: *Rapport. Alumnundersökning för Institutionen för kommunikation och medier vid Lunds universitet*, Institutionen för kommunikation och medier, Lund 2019.

https://www.kom.lu.se/fileadmin/user_upload/kom/Filer/PDF/Diverse/Alumnstudie_KOM_2019.pdf

Vikström, Björn: "Vi måste nötas mot varandra. Utredning av Svenska kyrkans prästutbildning" publicerades i december 2022.